

Dorovský, Ivan

Bulharské intermezzo

In: Dorovský, Ivan. *Konstantin Jireček : život a dílo*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1983, pp. 107-128

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121850>

Access Date: 05. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Bulharské knížectví prostřednictvím K. Stoilova nabízelo Jirečkovi místo generálního tajemníka ministerstva osvěty s platem deset tisíc franků ročně. Zároveň E. Vogoridi, vnuk generálního gubernátora Východní Rumelie Aleksandra Vogoridiho, nabízel mu místo ředitele Plovdivské knihovny a muzea, které měly být zřízeny a dobudovány: „Když se mluvilo o tom, že je třeba najít schopnou osobu, která by organizovala a řídila tyto dva ústavy ve prospěch budoucího rozvoje národní kultury v této zajímavé části Bulharska, všichni si nejdříve vzpomněli na Vás, který máte již tolik práva vděčnosti ze strany bulharského lidu a který svými studiiemi jste nejlépe připraven, jako nikdo jiný v Evropě, řídit takovou věc.“¹ Rumelská vláda mu nabízela 500 zlatých napoleonů ročního platu.

K. Jirečkovi přirozeně oba návrhy imponovaly, byly lákavé, protože mu slibovaly, že bude moci pokračovat ve „svých studiích o dějinách a starožitnostech Bulharů a jižních Slovanů“. K oběma návrhům vedl čilou korespondenci. Chtěl vědět podrobnosti o podmínkách, sledoval politickou situaci. Obával se, aby se nedostal do nepříjemnosti. Vogoridimu přirozeně hned nesdělil, že mu Stoilov nabízí místo v Sofii. Správně vystihl balkánskou situaci, když z Dubrovníku počátkem srpna 1879 napsal Stoilovovi, že je nezbytné, aby s ním byla uzavřena smlouva na několik let, „protože se obává, že v Bulharsku budou padat ministerstva každý rok jako v Rumunsku, Řecku nebo Srbsku“. Zároveň sděloval Stoilovovi, že dostal nabídku od A. Vogoridiho, aby zřídil v Plovdivu knihovnu a muzeum. A přiznával se mu, že „kdyby nešlo o zemi s problematickou budoucností, přijal by tuto nabídku, protože svými dosavadními studiiemi a pracemi více rozumí knihám a starožitnostem než kancelářím a administracím“.² Jireček pozorně sledoval vše, co se dělo v obou částech Bulharska. Ačkoliv odpovídal E. Vogoridimu, že by rád přijel do Bulharska, přece jen se mu zdála politická situace ve Východní Rumelii nestabilní. „Nový pořádek věcí... se mi nezdá ještě dostatečně upevněn.“ Svěřoval se mu, že si myslí, že evropská komise, Porta i bulharská radikální strana se pokou-

¹ *Iz archiva na Konstantin Ireček, I, 171.*

² *Tamtéž, 175.*

šejí rozviklat postavení jeho strýce A. Vogoridiho. „To mě nutí se obávat, že tato nešťastná země, která tolik vytrpěla v roce 1876 a v době poslední války, se brzy nevrátí k mírové existenci, že snad utrpí ještě nějaké otrěsy, myslím, že tam není možné klidné existování.“ To tedy byly hlavní důvody, proč Jireček odmítl nabídku gubernátora Východní Rumelie a proč přijal Stoilovovu nabídku na administrativní úřad.³

Dva dny po tom, co K. Stoilov zaslal Jirečkovi telegram, že mu ministerstvo nabízí místo generálního sekretáře ministerstva osvěty, mu Stoilov v dopise sděloval podrobnosti o situaci na ministerstvu, o změnách, o vztahu Bulharů k M. Drinovovi i o diskusi kolem pozvání K. Jirečka do Bulharska. „Velice Vám chtěli navrhnout ministerstvo osvěty, ve Vašem zájmu jsem jim však radil, aby to nedělali, protože by to poškodilo Vaši činnost: ministrem můžete být kdykoli chcete. Generální sekretář je osoba, která následuje po ministrovi, tj. jeho pomocník, který ho také zastupuje v jeho nepřítomnosti, jeho činnost je stejná jako činnost ministra a přitom se nebude míchat do náboženských otázek, protože duchovní věci jsou u nás spojeny s ministerstvem vnitra.“

Teprve po podrobných vysvětleních, které mu podal K. Stoilov, mj. také o otázkách dovolené, penze a státního občanství, rozhodl se Jireček definitivně odjet do Bulharska. Psal Stoilovovi, že „po dlouhém rozmyšlení je zcela připraven přijet do Bulharska“. Poděkoval mu za to, že byl proti jeho jmenování ministrem, neboť „vím, co to znamená ministr a vím, co znamená ministr v jednom státě Balkánského poloostrova“.⁴

Po tom všem, co jsme zde řekli, bychom si mohli položit přece jen otázku, co vlastně přimělo Konstantina Jirečka, aby se zřekl své vědecké práce, místa na univerzitě a aby odjel z Prahy do cizí země, do cizího prostředí, které neznal? O necelých deset let později sám Jireček napsal, že to byla „naděje na provedení podrobných vědeckých studií o zemi a jejím obyvatelstvu, která jej pohnula přijmouti čestné pozvání vlády bulharské“.⁵ Jistě to byla pravda. Naděje, která vyvěrala z lásky k lidu, jehož dějinám věnoval své první vědecké práce, a nadšení pro nové věci.

Do jakého státu však Jireček přicházel? Po Berlínském kongrese vzniklo Bulharské knížectví, které tvořily severní Bulharsko a sofijská oblast. Ruská vláda zde zřídila prozatímní správu, v jejímž čele stál kníže Vladimír Čerkasskij, po jeho smrti carský generál A. Dondukov-Korsakov, jenž urychlil organizační výstavbu nového bulharského státu. Kromě M. Drinova, který byl jmenován ministrem osvěty, byla všechna ostatní ministerstva obsazena Rusy. Ministrem soudnictví byl S. I. Lukijanov, který spolu s V. Palauzovem vypracoval návrh základního ústavního zákona. V Ústavodárném shromáždění, které mělo návrh ústavy projednat a schvá-

³ Tamtéž, 180.

⁴ Tamtéž, 177, 183.

⁵ Jireček, K., *Cesty po Bulharsku*, Praha 1888, 1.

lit, se vytvořila dvě politická seskupení, která signalizovala nebo dokumentovala třídně politické rozložení tehdejší bulharské společnosti. Konzervativní strana hájila především zájmy bulharské velkoburžoazie. K jejím nejvýznamnějším představitelům patřil K. Stoilov, G. Načovič a Marko Balabanov. Národně liberální strana, v jejímž čele stáli Petko Karavelov, P. R. Slavejkov, Dragan Cankov aj., hájila zájmy jednak střední buržoazie, jednak venkovské a městské maloburžoazie.

O sporech mezi konzervativci a liberály, kteří začali v únoru 1879 prodávát text ústavy a tzv. Organického statutu, věděl Jireček z vídeňského tisku. Text základního zákona byl schválen ve formě ústavy a o den později zvolilo shromáždění synovce ruské carevny, německého prince Aleksandra Battenberga bulharským knížetem. Jireček celý vývoj mladého bulharského státu velmi bedlivě sledoval, zajímal se o otázku východní Rumelie a věřil, že dojde dříve nebo později k sjednocení obou částí Bulharska.

Ačkoli národně liberální strana měla v Ústavodárném shromáždění většinu, kníže Battenberg ustavil první vládu z představitelů konzervativní strany a do jejího čela postavil Todora Burmova. Vláda i kníže začali porušovat v Trnově schválenou ústavu. Proti konzervativní vládě se postavila národně liberální strana, začala ji v tisku kritizovat. Boj mezi oběma stranami a jejich stoupenci se stále zostřoval. Konstantin Jireček psal koncem září 1879 Stoilovovi, že má obavy, zda z pozvání do Bulharska nesejde, neboť „četl v novinách o acute Ministerkrisis a o různých meetings a nepokojích“.⁶

Když se pak za takové neutěšené vnitřní situace konaly první volby do řádného Národního shromáždění, konzervativci utrpěli drtivou porážku a Burmovova vláda byla nucena odstoupit. Kníže však proti zájmům a vůli lidu Národní shromáždění rozpustil a sestavil novou konzervativní vládu, do jejíhož čela jmenoval biskupa Klimenta (vlastním jménem Vasil Drumev, prozaik a dramatik), jehož vládní kabinet se udržel u moci pouhé čtyři měsíce (24. 11. 1879 — 24. 3. 1880). V téže době byl biskup Kliment také ministrem osvěty, tedy Jirečkovým nadřízeným. V lednu 1880 se konaly druhé volby do Národního shromáždění, v nichž konzervativní strana utrpěla ještě větší porážku. Vláda biskupa Klimenta však byla nucena zůstat i nadále u moci, dokud se nevrátil kníže z Ruska, kam odjel začátkem roku 1880.

Po odstoupení druhé konzervativní vlády byl kníže A. Battenberg nucen sestavit první vládu z členů liberální strany v čele s Draganem Cankovem. Liberální vláda některými svými zákony pomohla malovýrobci a zemědělcům, hodlala vytvořit domobranu, v zahraniční politice usilovala o přátelské styky s Ruskem a o zachování nezávislosti země. Nepřátelé Ruska a Rakousko-Uherska však s takovou politikou nebyli spokojeni. Rakousko-

---

⁶ *Iz archiva na Konstantin Ireček, I, 181, 168, 182.*

Uhersko, které bylo podporováno Německem, chtělo si udržet a upevnit svůj vliv na Balkánském poloostrově. Rusko a Velká Británie rovněž. V tomto úsilí Ruska a Rakousko-Uherska na jedné straně a Ruska a Velké Británie na straně druhé o vliv v Bulharsku podporovala vláda liberální strany ruský vliv.

K prvnímu konfliktu bulharské vlády národně liberální strany s Rakousko-Uherskem došlo při stavbách železnic v Bulharsku. Požadavek Rakousko-Uherska na postavení trati Belovo—Sofie—Pirot bulharská vláda odmítla i přes to, že jej podporovaly také vlády Turecka a Srbska. Konflikt mezi vládou liberální strany a Rakousko-Uherskem vyvrcholil koncem roku 1880, když Rakousko-Uhersko chtělo kontrolovat plavbu lodí po dolním toku Dunaje, aby si tak zabezpečilo pronikání rakousko-uherského kapitálu na Balkán. Na nátlak knížete, který se sblížil s rakousko-uherským vyslancem v Bulharsku hrabětem Kewenhüllerem, byl D. Cankov se svým kabinetem nucen odstoupit.

Do čela druhé liberální vlády, ustavené 10. prosince 1880, se postavil P. Karavelov. Jenže 27. dubna 1881 provedl kníže Battenberg státní převrat, rozpustil Karavelovovu vládu, ustavil prozatímní vládu v čele s bývalým ministrem války generálem Ehrenroothem, rozpustil Národní shromáždění a nastolil fakticky vojenskou diktaturu. Volby do Velkého národního shromáždění, které bylo složeno výhradně ze stoupenců knížete, proběhly v ovzduší strachu a teroru. Shromáždění zahájilo svou činnost 1. července 1881 a poskytovalo knížeti plné moci na celých sedm let. Kníže jmenoval úřednickou vládu a požádal ruského cara Alexandra III., aby vyslal do Bulharska dva Rusy, které by pověřil sestavením vlády. Ruský imperátor poslal do Bulharska dva generály: L. N. Soboleva a A. V. Kaulbarse. Sobolev vytvořil 23. června 1882 novou konzervativní vládu a ponechal si v ní rovněž ministerstvo vnitra, zatímco Kaulbars se stal ministrem války. Brzy se však ukázalo, že počáteční shoda knížete a ruských generálů při nastolení reakčního režimu nebude mít dlouhého trvání, neboť Rusové zjistili, že kníže i konzervativci jsou jejich nepřáteli.

Kníže i konzervativní strana posílali ústavu přijatou sněmem v Trnovu. Jireček byl v té době již v Bulharsku a téměř ve středu politického dění na nejvyšších místech. Proto mohl napsat do svého medailónku, že A. Battenberg byl „nezkušený mladík“, že se nevyznal v právu a ve finančních otázkách a že od samého začátku „dychtil po změně ústavy, přijaté za ruské okupace od ústavodárného sněmu v Trnově. Marně mu vykládali cizí diplomaté i cizozemci ve službách bulharských, mezi nimi i dr. Jireček, že zmatky není vinna ústava ani zákony, nýbrž celé politické složení společnosti, které přes noc předělati nelze.“⁷

Národně liberální strana i přes svou dezorganizaci vedla boj za obnovení ústavy. Její čelní představitelé P. Karavelov a P. R. Slavejkov odjeli

⁷ R. O., *Konstantin Jireček*, Osvěta 1904, 687.

do Plovdivu a tam začali vydávat list *Nezavisimost* (Nezávislost). Útočili v něm na knížete a označovali ho za úhlavního nepřítele bulharského lidu. Jireček dosvědčuje, že Karavelov měl britký jazyk a že často právem o Battenbergovi říkal: „Není horší věci nežli být knížetem v zemi, jejímuž jazyku nerozumíš.“

Rozpor mezi knížetem a ruskými generály Sobolevem a Kaulbarsem se znovu přiostrčil, když v otázce stavby železnic podporoval spolu s konzervativní vládou rakousko-uherské, a nikoliv ruské požadavky. Ruská vláda se rozhodla Battenberga z Bulharska odstranit. Když kníže vycítil situaci, nabídl liberální straně vytvoření koaliční vlády a přislíbil souhlas s některými změnami ústavy. Dohodl se spolu s konzervativci s D. Cankovem, který představoval umírněné křídlo liberální strany. Než se ruští generálové vzpamatovali a než se sblížili s krajním křídlem liberálů, stačil kníže 6. září 1883 vydat manifest, v němž prohlašoval, že obnovuje Trnovskou ústavu pod podmínkou, že v ní budou provedeny změny v konzervativním duchu. O den později byla z členů konzervativní strany a z umírněných liberálů ustavena koaliční vláda v čele s D. Cankovem. Ruští generálové byli nuceni odstoupit a odjet z Bulharska.

S podobným stavem nemohli souhlasit radikální liberálové, kteří trvali na plném obnovení Trnovské ústavy. Ve volbách do Národního shromáždění, které byl nucen kníže vyhlásit, radikálové zvítězili. D. Cankov podal demisi a přešel do opozice. V polovině roku 1884 byla vytvořena nová vláda z liberálů a do jejího čela byl jmenován P. Karavelov. Liberální strana se mezitím rozštěpila na pokrokově liberální a národně liberální, podle toho, zda zastávala zájmy střední buržoazie, nebo venkovské a městské maloburžoazie.

Karavelovova vláda obnovila Trnovskou ústavu, která upevnila buržoazní společnost a urychlila rozvoj kapitalistických vztahů v Bulharsku. Zajišťovala soukromé buržoazní vlastnictví, ale zároveň také aktivní účast lidu na politickém životě země a na likvidaci přežitků tureckého feudálního systému.

Za takových politicky neurovnaných poměrů přišel Jireček do Sofie 9. listopadu 1879. Podle smlouvy, kterou podepsali K. Jireček a tehdejší ministr osvěty dr. G. Atanasovič na pět let, byl Jireček jmenován hlavním sekretářem ministerstva osvěty s platem 10 000 franků ročního platu. Z rodinných nebo jiných důvodů mohl smlouvu vypovědět měsíc předem. Smlouva mu zajišťovala rovněž určitý důchod, osmítýdenní dovolenou, aby mohl „cestovat na západ“ (tj. do Čech — pozn. moje I. D.), a zaručovala mu nedotknutelnost jeho rakouského občanství.⁸

Zanícený historik, vědec K. Jireček se náhle ocitl ve středu nejvyšších vládních a administrativních míst. Znal se tu především s K. Stoilovem,

⁸ *Iz archiva na Konstantin Ireček, II, 35.*

který byl tajemníkem knížecí kanceláře a jehož Jireček často zastupoval. Kníže Battenberg si Jirečka „velice vážil“. Jireček jej často doprovázel na jeho cestách a dělal mu tlumočníka u dvora, hlavně když jednal s biskupem Klimentem a s předákem liberální strany P. Karavelovem, s nímž si Jireček dobře rozuměl.

V Bulharsku zůstal Jireček téměř plných pět let (bez dvou měsíců, 1879—1884). Zpočátku jej politický a společenský život nového bulharského státu velmi zajímal, pustil se do studia otázek národního hospodářství a státní administrativy, „znal dobře literaturu o Řecku a Srbsku po jejich osvobození od jařma tureckého“. Byl trochu naivně nadšen nastupujícím společenským životem. Psal o tom: „První zima byla v novém státě jakýsi ‚karneval svobody‘; lidé nevědomky hráli divadlo, horující v politických stranách a klubech, při volbách, na sněmech, v úřadech, v rychle se po sobě střídajících novinách při úplné svobodě tisku. Bylo to něco podobného jako u nás roku 1848. Při veřejných slavnostech tancovala inteligence národní tance třeba i na ulici. Klobouky a cylindry přitom špatně seděly na hlavách, bylo viděti, že jsou věc nová, na místě fezů a kalpaků.“⁹

S odstupem času však Jireček přiznával, že „život sám byl krušný“. Hlavní město Sofie bylo daleko od železničních spojů v hornatém vnitrozemí, všechna ministerstva často se střídajících vlád byla první zimu v jednom dvoupatrovém dřevěném domě. „Menší ministerstva měla dokonce jen jeden pokojik,“ píše Jireček. „V knížecím paláci,“ pokračuje dále Jireček, „starém konaku tureckého mistodržitele, přšlo skrze střechu a kapalo do nádob, po podlaze rozestavěných.“

Ministerstvo osvěty, v němž Jireček hned od počátku začal usilovně pracovat od rána do večera, „mělo zpočátku velice slabý personál, který teprve za rok nahrazen větším výběrem studovaných lidí. Hned první zimu strhly se zápasu o základní otázky. Politikové bulharští chtěli zříditi všemocnou státní mašinu dle francouzského vzoru, řízenou z jednoho středu, s tisíci od státu placených a od státu i od politických stran závislých ‚činníků‘.“¹⁰ Je to přesná charakteristika panujících poměrů v mladém bulharském státě, jehož představitelé mnohdy „idey a práce cizinců vůbec oceniti neuměli“.¹¹

První Jirečkovy dojmy z pobytu a práce v bulharském hlavním městě, ze styku s lidmi byly pesimistické a nutily jej uvažovat o návratu do Prahy. „Bulhaři jsou ještě velmi nezkušení a nemají sebevědomí,“ svěřoval se svému známému S. Christovovi po čtyřech měsících pobytu v Bulharsku, „svou paličatostí překážejí rozvoji a budoucnosti své vlasti. Každý

⁹ R. O., *Konstantin Jireček*, Osvěta 1904, 686.

¹⁰ Tamtéž, 688.

¹¹ Sis, V. I., *Korespondencijata na Konstantin Ireček s Marin Drinov*, Sofija 1924, soupis čís. 34, 35 a 36.

chce být ministrem.“ Jirečka znepokojovalo, že Bulhaři vedli mezi sebou, hlavně v tisku, drobné osobní hádky, místo aby se starali o povznesení své země. Jako příklad uváděl tehdejší tisk a jeho „divoký jazyk“. „Chybí nadšení,“ pokračoval autor dopisu, „nezištné vlastenectví, horoucí láska k pravdě a k dobru, chybí shoda.“ Jirečkovi byla proti mysli vzájemná nenávisť, to, že se mluvilo jen „o tom, jací jsou ministři a gubernátoři“, a zapomínalo se na sjednocení země. „Ale lid na venkově je dobrý a dobrosrdečný a věřím, že se nezkaží,“ dodával. Dovedl velmi přesně vystihnout situaci, která se pak v dalších letech rozvíjela. Vládu označil za „slabou, snad nejslabší v Evropě, nelze ji srovnat se srbskou nebo rumunskou, které mají velkou moc a plnou autoritu. Bojím se, že v Bulharsku to bude jako v Řecku: ministerstva se budou střídát každého půl roku a země bude slábnout svým nesouladem a stagnací . . .“¹²

Ani ve svém resortu nenacházel Jireček takové pochopení, jaké si asi představoval a jaké si přál, protože „lidé se nezajímají o školy a teprve ne o knihy a vědu“. Počátkem dubna 1880 psal T. Iv. Micovovi, že se o založení muzea v Sofii zatím nemluví, protože „nyní se Bulhaři pustili do politiky a skutečně udivili svět svými hrdinskými činy; o vědu, osvětu a pokrok, o knihy a školy se stará jen hrstka idealistů“.¹³

Abychom pochopili Jirečkovo postavení a nesmírné potíže, s nimiž se v Bulharsku setkával zejména v prvních dvou letech, ocitujeme podstatnou část aspoň jednoho dopisu, který napsal řediteli (ministru) soudnictví ve Východní Rumelii Ivanu Salabaševovi v polovině ledna 1881. Jireček byl na podzim 1880 v Praze. A z dopisu vyplývá, že neměl moc chuti se vracet do Bulharska, kde se „znovu staly podivné příhody v mé bulharské odysseji . . . Následkem četných slibů se strany vlády vrátil jsem se koncem října z Prahy znovu ještě jednou do budoucí bulharské Paříže u podnoží pohoří Vitoša, abych udělal ještě jeden, ale poslední pokus. Byl jsem v Sofii téměř inkognito tři týdny. Vláda stále opakovala své sliby, aniž by je podepřela fakty. Já už byl na odjezdu, když náhle během jedné noci bylo uděláno vše, dokonce více, než jsem chtěl. Změnil se ministr a všichni vyšší úředníci osvěty. Já pro sebe nechci mnoho. Když už jsem učinil tuto oběť a přijel sem, chci mít možnost pracovat a mít kolem sebe lidi,

---

¹² *Iz archiva na Konstantin Ireček, I, 187.*

¹³ *Tamtéž, 191.* Po devítiměsíčním pobytu v Bulharsku si Jireček v dopise ze dne 5. srpna 1880 trpce stěžoval Jagićovi: „Nikdy bych si nebyl pomyslel, že člověk může tak zdivočet, jako jsem zdivočel já během tohoto posledního roku. Spadl jsem do propasti bulharského chaosu a byv daleko od sociálního a vědeckého života vzdělané Evropy a zavalen pracemi [. . .] ztratil jsem onu nepřetržitou bibliografickou orientaci, která je základem veškeré práce vědecké; dále jsem přerušil, nechtě samozřejmě, veškerou dřívější korespondenci se známými a přáteli. Nevím, co se děje, co se píše a co se tiskne ve světě. Také sám jsem už rok nenapsal ani řádku; zcela jsem se v tomto megdanu odmlčel.“ Viz Narodna sveučilišna biblioteka u Zagrebu, R 4610 b.

kteří bůh obdařil otevřenou hlavou a vlasteneckým nadšením, a nikoli zvětralé dušičky, které zapoměly vše, co se naučily, a zaměnily ztracené vědomosti protivnou lhostejností nebo byzantskými intrikami (přirozeně že také nenávisť k ‚cizinci‘).“ Tím cizincem se rozumí Konstantin Jireček.

Ukázali jsme si, jak se střídaly vlády a ministři. Sám Jireček za prvních čtrnáct měsíců pobytu v Sofii zažil sedmnáct ministrů, z toho pět ministrů osvěty, přitom např. básník P. R. Slavejkov byl ministrem osvěty pouhých sedmnáct dnů! Jirečkovi bylo líto ne toho, že se střídaly vlády, ale toho, že panovala neznalost, lenivost a politikaření. Také jeden z hlavních bodů, kvůli němuž přijal místo v Bulharsku, se nesplnil. Proto si ve svém nevydaném deníku 14. prosince 1881 stýskal: „Bulharsko jsem neprocestoval a neviděl (a to byla vlastní pohnutka mého příchodu), kníž.(ovno) družstvo je zakopáno . . . a na nějaké učební projekty není pomýšlení: napíšu je, potvrdí je, ale kdo je provede? A jiný řekne snad, že se provést nedají. Vědecky pracovat nelze . . .“¹⁴

Řekněme otevřeně, že se Jireček v Bulharsku necítil nijak moc dobře. Cítil se přece jen cizincem. Již od jeho příjezdu do Bulharska se mezi tamní inteligencí začaly šířit nejrůznější a nejpodivnější názory na Jirečka a jeho záměry. Jireček je označil za „produkt východní dětinské fantazie a nerozvázně podezíravosti. Při všem galimatyáši a lehkomyšlnosti, s jakou se vytvářejí na Východě takové neskutečné názory (představy) o lidech také vzdělanějšími a rozumnějšími osobami, tento fakt ukazuje, že zdejší Bulhaři nejsou ke mně nejlépe nakloněni, a to nikoli na základě svého pozorování, nýbrž na základě nepříznivé agitace některých mně jinak neznámých činitelů.“

Ministři, kteří se často střídali, v mnoha případech nepovažovali za nutné se s Jirečkem radit v otázkách patřících také do jeho kompetence. Nezbyvalo mu než proti takovým postupům písemně u ministra protestovat a dokonce v květnu 1880 podával svou demisi. Cítil velkou odpovědnost za vše, co se dělo v ministerstvu osvěty a nežádal nic více, než aby mu byla dána aspoň možnost. „Neboť proto jsem zde,“ psal ministrovi osvěty Ivanu Gjuzelevovi.¹⁵

Marin Drinov, který byl již v době bezprostředně po osvobození Bulharska jmenován ruskou prozatímní správou ministrem osvěty, vydal 29. srpna 1878 Dočasný organizační řád národních škol. Tím položil základy řádného vzdělávání v Bulharsku. Všechny tři základní typy škol měly být podle uvedeného organizačního řádu udržovány obecními nebo okresními radami. Drinov tím chtěl zdůraznit sepětí školy s obyvatelstvem. Stát zpočátku pro nedostatek financí nevydával prostředky na školství. Ponechal si pouze právo vypracovávat osnovy a statuty a vykonávat dozor

¹⁴ Angelová, M., *Konstantin Jireček a česko-bulharské kulturní vztahy v 19. století*, 162.

¹⁵ *Iz archíva na Konstantin Jireček*, II, 36–38.

nad rozvojem školní výuky. Počátkem října 1878 vydal pak Drinov Dočasná pravidla (Privremenni pravila) pro otvírání úplných středních škol (gymnází, reálek, duchovních seminářů a pedagogických kursů). Úplné střední vzdělání měly poskytnout mládeži všeobecné vzdělání a připravovat je ke studiu na vysokých školách. Vydřování gymnází a reálek přezval na sebe stát.¹⁶

Drinovův školní systém však byl brzy revidován ministrem osvěty I. Gjuzelevem. Inspirátorem všech důležitých opatření v oblasti vědy, osvěty a zvláště v otázce zlepšení středních škol a kulturních institucí byl hlavní sekretář ministerstva osvěty K. Jireček, který pak byl 14 měsíců také ministrem osvěty (od 29. dubna 1881), ministerským radou, předsedou školní rady (1882) a ředitelem Národního muzea a Národní knihovny (1883—1884).¹⁷ Podle vlastního přiznání měl Jireček v úmyslu „pomoci svými slabými silami při budování škol v této nově osvobozené zemi, která byla dříve předmětem jeho vědeckých výzkumů a která původem obyvatel má sympatie každého slovanského vlastence“.¹⁸ Třebaže Jireček, jak jsme již poznamenali, byl mnohokrát zklamán poměry a nepochopením, o čemž svědčí jeho deník, neupustil od svých „ideálů“ a jeho činnost v pedagogické a vědecké oblasti znamená přece jen významnou epochu v dějinách novobulharského školství.

Již bezprostředně po svém příchodu do Bulharska zamýšlel založit vysoké učení — bulharskou univerzitu. Dokonce se domníval, že by mohl být jedním z jejích prvních zakládajících profesorů. V životopise ke svým padesátinám píše, že „vždy poukazoval k založení univerzity“. Ve svém Bulharském deníku i v řadě jiných prací zdůrazňoval potřebu takového střediska vzdělanosti, jakým by byla univerzita. Ve smlouvě z 22. srpna 1883, kterou s ním uzavřela vláda jako s ředitelem Národního muzea, bere se v úvahu, že „v případě, že v Sofii bude otevřena vyšší škola nebo univerzita“, bude mít možnost být jejím profesorem.¹⁹

Po vypracování zákona „o materiální podpoře studijní reformy škol“, který byl schválen Národním shromážděním v roce 1880, Jireček připravil koncem téhož roku spolu s ministrem I. Gjuzelevem Základní zákon o školách v Bulharském knížectví. Tento zákon však nebyl Národním shromážděním 25. listopadu 1880 schválen a zůstal pouze návrhem. Důležitá je v něm část pojednávající o reálkách a gymnáziích, které měly připravovat ke studiu na vysokých školách, a rovněž poznámka k čl. 69, v níž se staví otázka otevření vyšší školy nebo univerzity. Říká se v ní: „Ote-

¹⁶ Arnaudov, M., *Istorija na Sofijskija universitet sv. Kliment Ochridski prez p̄rvoto polustoletie 1888—1938*, Sofija 1939, 288.

¹⁷ Zlatarski, V., *Prof. d-r Konstantin Ireček*, Letopis na BAN IV, Sofija 1919, 85 n.

¹⁸ Ireček, K., *Bălgarski dnevnik*, I, Sofija 1930, 189.

¹⁹ Arnaudov, M., cit. dílo, 28.

vření bulharské vysoké školy (univerzity), která by zahrnovala právnické, filozofické, přírodní, lékařské a technické vědy, předpokládá se zvláštním zákonem po tom, co existující reálky a gymnázia budou doplněny až do nejvyšší třídy.“ Ministr Gjuzev, odchovanec gabrovského gymnázia a vyššího vzdělání v Oděse, našel podporu ve svých záměrech založit univerzitu právě u K. Jirečka. Ovšem k realizaci zákona nedošlo, protože nastoupila ministerská krize. Ministerstvo osvěty vedl po Jirečkovi ještě P. R. Slavejkov a pak M. K. Sarafov; ti však neměli možnost zabývat se uvedenou myšlenkou.

Od roku 1880 měl největší pochopení pro otázky racionálního řízení vyššího vzdělání ruský odchovanec P. Karavelov. Prakticismus jej vedl k tomu, že v rozhovoru s K. Jirečkem dne 3. listopadu 1880 vyslovil myšlenku „založit dvouletou právnickou školu s přijímací zkouškou z bulharštiny a z jednoho cizího jazyka“. Profesory na zamýšlené škole měli být K. Stoilov, K. Jireček, sám Karavelov a někteří další zkušení bulharští právníci. Když Jireček odjížděl v polovici roku 1884 z Bulharska, Karavelov s ním znovu hovořil „o otevření nějaké bulharské vyšší školy“ a o využití Jirečkových a Drinovových znalostí a zkušeností. Touto myšlenkou se však nejvíce zabýval sám Jireček. Přes veškerá zklamání a obskurantismus některých známých bulharských činitelů, kteří nechtěli dokonce ani slyšet o rozšíření školství, Jireček trval na svém návrhu dokončit školský systém zřízením univerzity. Sám Jireček přednášel (jak uvidíme dále) dějiny v Sofijském mužském gymnáziu a viděl touhu mladých lidí po vyšším vzdělání. To jej podporovalo v jeho úsilí dosáhnout zřízení univerzity, v níž by také on sám našel uplatnění, pokud by vůbec zůstal delší dobu v Bulharsku.

Řekli jsme, že Jireček byl ministrem osvěty v roce 1881. V době výkonu ministerské funkce napsal Hlavní výklad J. V. knížeti o situaci školství v Bulharsku, v němž důkladně zdůrazňuje ducha a směry, kterými se mělo rozvíjet bulharské školství.²⁰ Kompetentní ministr Jireček poukázal na nezbytnost takového programu na středních školách; umožňoval by žákům vycházet ze školy „s odpovídajícím národním uvědoměním, s dobrými znalostmi jazyka, své vlasti, národních dějin a vůbec všech věcí, které tvoří zvláštnosti jeho národnosti“. Podtrhoval nutnost jak všeobecně vzdělávacích, tak i odborných škol: „Za dva tři roky se přiblíží otázka otevření bulharské vysoké školy, univerzity. Zvláště důležitá je právnická fakulta, která by zásobila zemi dostatečným počtem znalců zákonů pro soudní a administrativní službu.“ Jireček viděl potřebu učitelských kádrů pro střední školy: „Učitelé ve vyšších třídách středních škol musejí mít všichni bez výjimky dokončenou nějakou univerzitu, polytechniku nebo nějakou odbornou instituci, ale protože není dostatek takových vzdělaných osob, musely se vzít méně připravené osoby . . .“

²⁰ Dářzaven vestnik čís. 2 ze dne 9. ledna 1882.

Zpočátku by podle Jirečka stačila taková univerzita, která by měla třeba jen dvě nebo tři fakulty, která by však byla schopna připravit odborně vzdělané kádry pro střední školy. Tyto svoje myšlenky opakoval Jireček v referátech i v besedách s předními bulharskými osobnostmi. Dne 11. listopadu 1881 např. v rozhovoru s G. Načovičem se dotkl otázky života jihoslovanských (nejen bulharských) studentů v zahraničí. Zdůraznil, že jsou schopní a že je škoda, že nemají domácí společenský dozor. Jireček připomíná, že „za tři roky bude nezbytná právnická a filozofická fakulta“. Profesory by měli být lidé, kteří by měli evropské vzdělání a vysoké morální kvality. Do svého deníku si dne 6. října 1882 zapsal: „Dnes jsme my tři — Genčev, Vacov a já — pofantazírovali o bulharské univerzitě, propočítali jsme výdaje na právnickou (7 profesorů), fyzikálněmatematickou (6 osob) a historicko-filologickou fakultu (5 osob), všechny tři by byly tříleté, přibližně na 300 tisíc franků ročně, tj. tolik, kolik stojí státní rada; jako budova bude sloužit samozřejmě nynější gymnázium.“ Jireček dokonce ani při setkání na rozloučenou, než odjel definitivně z Bulharska do vlasti, nezapomněl na svůj návrh. Když dne 12. září 1884 uspořádala Bulharská učená společnost banket ve Slovanské besedě a když Ivan Gešov pozvedl přípitek na českou univerzitu, Jireček pronesl v odpověď, že přijíjí na „budoucí bulharskou univerzitu“.²¹

Návrh zákona o školách, který Jireček vypracoval a o němž jsme se zmínili, byl pozměněn, aniž o tom bylo cokoli Jirečkovi oznámeno. Jireček se přirozeně nemohl smířit s tím, že byl obcházen. Proto žádal ministra, aby mu „kategoricky odpověděl“, zda si vláda Bulharského knížectví „přeje mít jej nadále ve svých službách nebo zda zamýšlí jednat s ním jinak“.

Podmínky pro práci měl Jireček skutečně nezáviděníhodné. Nazval je „chaotické“. Nebýt toho, že měl „ideální cíl“ pomoci při budování nového bulharského školství, byl by býval z Bulharska odešel. „Já v Bulharsku nemám žádné osobní zájmy kromě přání vidět Bulharsko velké a silné, vidět Bulhary jako jedny z nejšťastnějších a nejrozvinutějších slovanských národů...“²² Chápal sice, že každý mladý stát trpí nezkušeností, ale nemohl se spokojit s lhostejností, neschopností a „s naivní nedůvěrou k cizincům (dokonce i ke Slovanům) i s tím, že neexistuje pravda, obětavá láska k vlasti“.

Ani chaotické podmínky však Jirečka neodradily od usilovné práce na organizaci bulharského školství. Je iniciátorem nebo autorem či spoluautorem osnov pro střední školy, pro gymnázia, jeho zásluhou byly otevřeny první pedagogické školy v Bulharsku a byl vypracován jejich řád a osnovy. Svými nařízeními se Jireček snažil o zlepšení materiálního postavení učitelů a sociálních poměrů na školách. Byl však proti tomu, aby obecní školy přešly pod správu státu, protože se obával, že by se staly

²¹ Ireček, K., *Bългарски дневник*, II, 26, 219, 542.

²² *Iz archiva na Konstantin Ireček*, II, 37, 38.

nástrojem jednotlivých politických stran. Připravil návrh na otevření ekonomických škol, které měly přispět k hospodářskému rozvoji země. Jako ministr nařídil všem školním inspektorům, aby sestavili statistické přehledy o školách a učitelích ve svých okresech. Na základě shromážděných údajů pak sestavil podrobnou zprávu²³ o stavu školství od osvobození Bulharska do konce roku 1881 a o něco později²⁴ také zprávu o poměrech ve školství Bulharského knížectví v roce 1882. Jemu patří zásluhy o zřízení školní rady jako poradního orgánu ministerstva osvěty, která zahájila svou činnost od roku 1883 a jejímž byl předsedou.

Konstantin Jireček se ujímal každé práce na obnově bulharského státu s velkým nadšením. Když byl v červnu 1880 pověřen dočasným řízením a vybudováním Národní knihovny a muzea, vyložil ministru I. Gjuzelevovi velmi obšírně stav a navrhl opatření, jak by měla být knihovna vybudována. Hned počátkem července 1880 navštívil budovu knihovny, která byla umístěna v jedné mešitě. Na pomoc si vzal českého inženýra V. Emlera, který byl učitelem kreslení ve Varně. Budova byla zcela nevyhovující, ale knihovna svým souborem knih patřila podle Jirečka k „nejhezčím malým knihovnám, které existují v Evropě. Obecné dějiny a dějiny Balkánského poloostrova, rovněž zeměpisná literatura o Bulharsku a sousedních zemích je uspokojivá.“

Knihovnu převzal Jireček v katastrofálním stavu. Knihy ležely v bednách bez ladu a skladu. Neexistovaly katalogy. Jireček tedy musel vypracovat instrukce pro řízení Národní knihovny; ty však zůstaly bohužel nepotvrzeny. Zato knihovní řád, který napsal, platil až do počátku 20. století.²⁵

Obdivujeme Jirečkův smysl pro organizaci knihovny, jeho velmi přesné představy o tom, jaké knihy by měla knihovna mít a jaké služby by měla poskytovat. Na jednom z prvních míst klade knihy „o dějinách, zeměpisu, etnografii, jazycích a o přírodě nejen bulharské země, nýbrž celého Balkánského poloostrova a rovněž politické spisy“, dále by v ní neměly chybět „všechny důležitější knihy o slavistice, o dějinách a zeměpise slovanských národů“.

Není bez zajímavosti ani Jirečkovu upozornění ministrovi, aby „dosaďadní čtení politického tisku v knihovně přestalo“, protože knihovna měla poskytovat čtenářům prý „časopisy vědecké a poučné a díla z různých věd, a nikoli to, co se čte v čítárnách (čitalištích) a kavárnách“. Jirečkův požadavek měl zabránit tomu, aby se knihovna stala střediskem sporů a diskusí jednotlivých stran o politických otázkách.

Současně s budováním Národní knihovny byl Jireček pověřen také or-

²³ Dářzaven vestnik 4, 1882.

²⁴ Učeben vestnik 1, 1883, 1–4, 18–30.

²⁵ Zlatarski, V., *Dejnostta na d-r Konstantin Ireček v Băalgarija, Periodičesko spisanie*, kn. 66, 1905–1906, 8–17.

ganizací a řízením muzea a muzejnictví vůbec. Vypracoval návrh na vybudování Národního muzea, které mělo mít tři části: archeologickou, přírodovědnou a etnografickoprůmyslovou (domácí zařízení, národní kroje, zemědělské a řemeslnické náradí, dřevěné, tkané, železné a keramické výrobky). Ze sbírek muzea měla být instalována stálá expozice, „aby se každý vlastenec mohl lépe seznámit se svou vlastí a aby si každý cizinec mohl vytvořit jasnou a správnou představu o Bulharsku a Bulharech“.²⁶

K. Jireček navrhoval rovněž, aby se sbírky, především archeologické a etnografické, doplňovaly dary soukromých osob. Proto bylo třeba u občanů podnítit zájem o sběr archeologických památek, oznámit v tisku, že existuje „veřejná instituce“ muzeum, která přijímá všechny „staré předměty“. Správa muzea měla pečovat o záchranu památek, staveb, nástěnných maleb v kostelích, nápisů atd. V době svého ministerského působení Jireček upozorňoval ve svých nařízeních školní inspektory na důležitost archeologických nálezů. V Periodickém časopise uveřejnil v roce 1883 Návod ke sbírání geografického a archeologického materiálu.²⁷ Jirečkova iniciativa se setkala se značným ohlasem hlavně mezi učiteli a inspektory; ti sestavili referáty o archeologických památkách ve svých obcích a krajích. Zachovaly se rovněž dva Jirečkovy dopisy sofijské městské obecní radě z března 1882 a ministru veřejných budov z února 1884, v nichž upozorňuje na archeologické nálezy při stavebních pracích a žádá o jejich záchranu a odeslání Národnímu muzeu. V referátu ministru osvěty I. Gjuzelevovi ze dne 1. července 1880 žádá, aby ministerstvo osvěty zakoupilo kopie nástěnných maleb v kostele v Bojaně, které zhotovil S. C. Simeonov. Obširný výklad o Bojaně, jejím obyvatelstvu a samotném kostelíku, který podal ministrovi, uveřejnil pak Jireček téměř celý v knize Bulharské knížectví (Knjažestvo Bălgarija).²⁸ Některé podrobnosti však vynechal. Ty jsou obsaženy v referátu.²⁹

Dosud se většinou mluví o přínosu K. Jirečka pro rozvoj bulharské historické vědy a poukazuje se na jeho vědecké práce z této oblasti. Jireček však kromě toho, že vědecky bádá o bulharských dějinách, zeměpise, etnografii, jazyce i archeologii, zasloužil se také jako organizátor bulharského vědeckého života. K tomu jej podněcoval hlavně M. Drinov. Tak v prvním dopise, který Drinov zaslal Jirečkovi 8. března 1880 z Charkova do Sofie, mu radil, aby promluvil s biskupem Klimentem a obnovil čin-

²⁶ Dăržaven vestnik 4, 1882, 67.

²⁷ Ireček, K., *Upătvanie za săbiranie geografičeski i archeologičeski materijali*, Periodičesko spisanie, kn. 5, 1883, 82–104.

²⁸ Část II, *Pătuvanija po Bălgarija*, Plovdiv 1899, 66–72.

²⁹ *Iz archiva na Konstantin Ireček*, II, 38–42; viz též Zlatarski, V., *Dejnostta na d-r Konstantin Ireček v Bălgarija*, 18–19; t ý ž, *Prof. d-r K. Ireček*, Letopis na BAN, 98–99; Michajlov, S., *K. Ireček i bălgarskata archeologija*, Bălgarska archeologija 10, kn. 2, 1968, 11–12.

nost Bulharské učené společnosti dříve, než přijede do Bulharska ruská expedice.³⁰

Drinovova slova byla pro Jirečka zřejmě jedním z impulsů, aby do svého referátu ministři o muzejnictví vložil pasáž, v níž navrhuje, aby při muzeu a knihovně byla obnovena brailská Bulharská učená společnost. Obnovená Společnost měla konat přednášky a vydávat časopis, který „by sjednotil všechny vědecké síly celého bulharského národa a řídil doplňování a vedení Národní knihovny a muzea“.³¹

Obnovením činnosti Bulharské učené společnosti, která sídlila původně v Braile a jež v době válečných událostí přerušila svou činnost, byl již roku 1878 pověřen tehdejší ministr osvěty M. Drinov. Svůj názor na obnovení Bulharské učené společnosti při muzeu a knihovně sdělil Jireček biskupu Klimentovi už 4. července 1880 s tím, že uvažuje se zahájením její činnosti od zimy téhož roku. V. D. Stojanov se obrátil na Jirečka počátkem prosince 1880 s prosbou, aby promluvil s tehdejším ministrem osvěty P. R. Slavejkovem o poskytnutí finanční pomoci Bulharské učené společnosti. Navrhoval dokonce schůzku Jirečka a Stojanova s ministrem, na níž by se definitivně rozhodlo o znovuzahájení její činnosti.³²

Obnovení činnosti Bulharské učené společnosti považoval M. Drinov za „velmi důležitou věc“, protože postupně může seskupit kolem sebe „seriózní, osvícené, učené činitele“, kteří svými solidními vědeckými pracemi nemálo pomohou také k rychlejšímu překonání „existující nyní v Bulharsku divočiny a šarlatánie“. Tak psal Drinov Jirečkovi počátkem ledna 1881. Jirečkovo úsilí o obnovení práce Společnosti Drinov všemožně podporoval a sliboval pomoc. Domníval se, že by měla sdružovat lidi nejruznějších vědeckých disciplín, aby se „z ní pomaloučku zrodila Bulharská akademie věd a bulharská univerzita“.³³

Spiritus agens myšlenky obnovy Společnosti byl Jireček a jeho přítel Drinov. V lednu 1881 sdělil Jireček ministru spravedlnosti Východní Rumelie Ivanu Salabaševovi, biskupu Klimentovi, básníku I. Vazovovi a A. T. Ilievovi, že Bulharská učená společnost obnovuje svou činnost, a vyzýval je ke spolupráci na populárně vědeckém Periodickém časopise, který Společnost už před přerušením činnosti vydávala. Obsah časopisu měl být podobný západním revuím, ovšem „více populární, než vědecký“. Tento první literární časopis má v Bulharsku podle Jirečka úkoly „více pedagogické, než vědecké“. P. Karavelov si přál, aby časopis redigoval „bulharský historik a nyní (chudák!) hlavní sekretář“, což byl přirozeně K. Ji-

---

³⁰ V té době totiž měla skupina ruských vědců v úmyslu navštívit Bulharsko a sbírat materiály k dějinám, jazyku, folklóru ap.

³¹ *Iz archiva na Konstantin Ireček*, II, 52.

³² Tamtéž, II, 194, 196.

³³ Tamtéž, 160.

reček. Ivanu Vazovovi Jireček psal, že literární kolbiště je jediné místo, „na němž se mohou sjednotit rozpůlené části bulharského národa“.

Bulharská učená společnost byla oficiálně obnovena v září 1881. Její činnost byla první rok řízena pětičlenným výborem, v němž byl vedle V. Stojanova, G. Zlatarského, P. Genčeva a G. Kirkova také K. Jireček. Periodický časopis měl původně vyjít v dubnu 1881, jeho první číslo však vyšlo až roku 1882. Kromě programového rozsáhlého úvodu K. Jirečka obsahoval historické, zeměpisné, statistické, pedagogické, etnografické a kritické příspěvky z pera M. Drinova, P. R. Slavejkova, K. Stojolova, G. Zlatarského, Sp. Vacova, biskupa Klimenta, V. D. Stojanova aj. Jireček patřil do roku 1884, kdy definitivně opustil Bulharsko, k nejnaktivnějším členům Společnosti a k nejhorlivějším spolupracovníkům jejího časopisu.³⁴

Mnozí uvítali, že Periodický časopis bude znovu vycházet a vyjadřovali svou radost, že pod vedením K. Jirečka bude dobře redigován. Očekávali, že časopis přispěje k rozvoji nové bulharské literatury a bulharského jazyka. Charakteristický je v tomto směru dopis St. Panaretova, který zaslal K. Jirečkovi z Robert Collège počátkem února 1881. Psal mu v něm mj.: „Dnešní bulharská literatura a zvláště dnešní spisovný jazyk, jakým píší naši žurnalisté a spisovatelé, dosáhl takového zkažení, že se nepodobá ani bulharskému, ani ruskému, ani žádnému jinému evropskému jazyku. Doufám, že Periodický časopis bude schopný vymést a vyčistit tyto zmatky a dát zdravý a správný směr jak literatuře, tak i jazyku.“

Jirečkovo jméno bylo v Bulharsku, zejména v době jeho pobytu, spojováno především s jeho vědeckými pracemi. Obraceli se na něj lidé nejružnějších vědeckých profesí a zaměření o radu, pomoc či přímluvu. A náš vědec, nyní ve vysoké administrativní funkci, pomáhal, vybízel, organizoval, nabádal a poskytoval četné informace. V roce 1882 např. zaslal všem učitelům a školním inspektorům v Bulharském knížectví oběžník, v němž je vyzýval k účasti na soutěži o tři nejlepší vědecké příspěvky ze všech vědních oborů.³⁵

Poznamenali jsme výše, že K. Jireček byl iniciátorem založení školní rady (po vzoru rakouského „Unterrichtsratu“) a stal se jejím předsedou. Školní rada měla být poradním orgánem ministerstva osvěty a měla je podporovat v organizaci školství, ve stanovení učebních osnov apod. Když však v roce 1883 došlo k politickému obratu, školní rada byla rozpuštěna s odůvodněním, že „předseda pracuje sám a ostatní členové prý se jen povalují na pohovkách a v sezeních mluví nepotřebné věci“.³⁶

³⁴ Periodičesko spisanie, kn. 1, 1882, 1–29. O Jirečkově autorství viz Săbeva, E., Stančeva, M., *Opis na izdanijata na BAN 1869–1953*, Sofija 1956, 9. O Jirečkově podílu na obnovení činnosti Bulharské učené společnosti viz mj. *Iz archiva na Konstantin Ireček*, I, 233–234, II, 59, 183.

³⁵ Zlatarski, V., *Dejnostta na d-r Konstantin Ireček v Bălgarija*, 19.

³⁶ R. O., *Konstantin Jireček*, Osvěta 1904, 787.

„Byli časové,“ píše se v medailónku k Jirečkovým padesátinám, „kdy dr. Jireček se svými soudruhy od časného rána do půlnoci vysedával v kanceláři.“ K ministerskému úřadu patřila tehdy také státní tiskárna, vydávání úředního tisku a statistický úřad. Jireček svými iniciativními návrhy a praktickými opatřeními přispěl k modernizaci jak tiskárny, tak i k reorganizaci a zavedení pořádku ve statistických záležitostech.

Za svého působení v bulharských státních a administrativních funkcích se Jireček dostatečně seznámil s organizací bulharské vlády i státu, zažil převraty, směny ministerských předsedů i ministrů, viděl zblízka intriky i boje politických stran a hlavně vystihl zájmy Ruska, Rakouska, Německa a Anglie.

Necelé dva měsíce po tom, co Jireček přejal řízení ministerstva osvěty, „když jiného najít nemohli“, zaslal 28. května knížeti obsáhlý memoár, v němž vyložil své stanovisko a určil zásady organizace knížectví po 1. červenci 1881. Jak píše ve svém deníku, memoár předal knížeti dr. K. Stoilov. Když Jireček spolu se Stoilovem následujícího dne tj. 29. května (10. června), knížete navštívili, dověděli se, že kníže označil memoár za výborný (ausgezeichnet) a že nařídil jej rozmnožit pro všechny ministry „jako program budoucí vlády“. Jirečkův memoár čel rovněž tehdejší ruský diplomatický zástupce v Sofii M. A. Chitrovo a generál K. G. Ehrenroth a oba jej schválili.³⁷

Z memoáru poznáváme další stránku Jirečkovy činnosti, která se týká státní správy. Především se v něm Jireček zasazoval o systematickou vnitřní organizaci státu, jež měla nahradit dosavadní neplánovitý a chaotický systém. Reformy, které měly být provedeny, měly přispět k tomu, aby obyvatelstvo ctilo literu zákona. Veškerá nová organizace by přispívala k tomu, aby se „knížectví podle možnosti co nejvíce přiblížilo zřízení ve Východní Rumélii“. V personálních otázkách Jireček navrhoval přihlížet zejména nebo výlučně k znalostem, schopnostem, zkušenostem a talentu a „učinit konec jakémukoliv povyšování a jakékoliv patronaci nul nebo nezralých mladíků“. Nový systém měl naopak vyzvedávat „bohaté třídy obyvatelstva, které dosud byly zcela dány stranou, zemědělce, sedláky a občany, ty různorodé domácí živly, které bez hlubokých studií jsou obdařeny přirozeným a zdravým rozumem a jež lze nalézt ve stále zralejším věku“.³⁸

Jireček rovněž stanovil hlavní úkoly budoucí státní rady, která měla být především zákonodárným orgánem. Při projednávání zákonů mohli být přizváni také cizí poradci při ministerstvech, kteří by měli poradní hlas. Od všech senátorů vyžadoval Jirečkův návrh písemné vyjádření jejich stanovisek a názorů k návrhům zákonů, „protože jedno z nejnebezpečnějších zel východu je, že nejdůležitější věci se obvykle řeší neuváženě

³⁷ Jireček, K., *Bългарски дневник, 1879–1884*, I, Sofija 1930, 426.

³⁸ *Iz archiva na Konstantin Jireček*, II, 54.

rychle a pouze ústně“. V průběhu následujících let pak Jireček předpokládal, že by se státní rada mohla změnit v jakousi „horní sněmovnu“.

Jirečkův memoár obsahoval rovněž návrhy na organizaci ministerské rady a na její kompetence. Tu se projevila nejvýrazněji jeho politická orientace. Z obavy před dalšími převraty a střety hlavních politických stran, tj. liberálů a konzervativců, které podle Jirečka škodily zdárnému vývoji mladého bulharského státu, navrhoval, aby nový kabinet tvořili lidé, „kteří se aktivně nezúčastnili politických bojů v poslední době a kteří nejsou zatíženi žádnou veřejnou nenávisť. Tudíž žádní vedoucí představitelé stran, nýbrž pouze lidé neutrální nebo zcela noví, protože jinak rozhodnutí 1. července bude mít podobu vítězství jedné strany.“

V memoáru jeho autor počítal se zřízením nového ministerstva veřejných budov, pošt a telegrafů, zemědělství a průmyslu, což do té doby všechno spadalo pod kompetenci ministerstva vnitra. V ministerstvech měli být jmenováni cizí odborníci jako poradci, zejména byla taková potřeba pocíťována v ministerstvu spravedlnosti, kde chyběl dostatek školených prokurátorů a právních poradců. Jireček navrhoval přijímat do služeb poradců Slovany, hlavně Rusy, Charváty, Slovinci nebo Čechy, kteří jsou schopni se rychle naučit bulharsky.

Na všech ministerstvech a ve veškeré řídicí sféře měl být podle Jirečkova návrhu podstatně snížen počet úředníků, aby tak „osmanský zlozvyk plnit kanceláře lidmi, kteří nemají co dělat a kteří se zabývají jenom pohádkami a kouřením, musel být vykořeněn“. Návrh naopak předpokládal podporovat osobní iniciativu a také osobní odpovědnost jmenovaných úředníků.

Po 1. červenci 1881 bylo potřeba vydat podle Jirečka několik zákonů, z nichž za nejdůležitější považoval zákon o založení, úkolech a práci státní rady, zákon o úřednictvu, o organizaci politické administrativy, tj. o rozdělení státu na 12 prefektur podle francouzského způsobu uplatněného ve Východní Rumelii. Tam, kde žije smíšené obyvatelstvo, měli mít zastoupení v řízení prefektury také Turci.

Jireček dále navrhoval vydat zákon o tisku, zákon o četnictvu, zákon o obecných radách, o organizaci sanitárních služeb, o lesnictví, o četnictvu, o rozvoji domácího průmyslu, o zemědělství, o pomoci obchodu a národnímu bohatství zavedením některých finančních výhod; Jireček předpokládal finanční reformu, zřízení sirotčích pokladen a zřízení fondů, reformu soudnictví a sestavení trestního a občanského zákoníku a vydání zákona o státním občanství. Inteligence a obchodníci, kteří ještě žili v emigraci v Rumunsku nebo v Rusku, měli se vrátit do vlasti.

Většinu opatření, která Jireček navrhoval v memoáru, později rozpracoval do odpovídajících zákonů, statutů a směrnic. V jeho archívu se zachovaly koncepty statutu státní rady v několika redakcích, prozatímních pravidel pro volbu členů státní rady, zákona o správním řízení Bul-

harského knížectví, zákona o četnictvu, návrhu administrativních rozdělení knížectví s přesným označením krajů (kantonů) a okresů.³⁹

U státní správy Jireček požíval velké vážnosti a říkalo se o něm, že „dovede nějaký pamětní spis, zákon nebo reglament sepsati přes noc“. Pro ústřední administrativní správu byl skutečně živým slovníkem. Zasedal v nejrůznějších komisích: v komisi pro organizaci úřadů, četnictva, pro agrární otázky a dokonce také v komisi pro vymýcení lupičství. Zúčastňoval se rovněž zasedání Národního shromáždění. K. Jireček sestavil velmi důmyslné šifry, kterých se používalo v době jeho působení v knížecí kanceláři.⁴⁰

V dopise ministru osvěty Dimitru Agurovi z 20. června 1883, v němž jej Jireček žádal o dvouměsíční dovolenou v zahraničí (jak ji měl zaručenou ve smlouvě z 1. listopadu 1879), upozorňoval, že mu v příštím roce končí smlouva o pobytu v Bulharsku. Žádal ministra, aby mu sdělil, zda si bulharská vláda přeje, aby zůstal i nadále v jejich službách. Jireček uvažoval, že v případě, že by se mu naskytla možnost nastoupit jinou službu mimo Bulharsko v době dovolené, že by se jí nezřekl a nastoupil by od podzimu roku 1883. Zároveň však vyjádřil ochotu zůstat i nadále v Bulharsku s podmínkou, že mu bude „určeno nějaké zaměstnání čistě vědecké s nejmenším rozsahem administrativních a kancelářských prací, protože by se nechtěl vzdalovat v budoucnu od svého vlastního úkolu, v němž bohužel v době 44měsíčního pobytu v zemi nemohl přinést takový užitek Bulharsku, jaký se mohl od něho očekávat“. Týden na to, jej K. Stoilov telegramem ujistil, že si kníže váží jeho služeb a „výborných vlastností“ a přeje si „Vás mít i nadále ve své vládní službě“.

Administrativní a kancelářská služba se Jirečkovi již dávno nelíbila, byl jí stále více znechucen a toužil po „klidnějším“ zaměstnání, kde by měl příjemnější podmínky, „kde bude více možností zasvětit všechny své síly vědě a pokračovat v činnosti, kterou přerušil dočasným příjezdem do Bulharska“.⁴¹

Již půl roku před tím, než psal uvedený dopis ministru osvěty, bylo v Praze v běhu jednání o profesuru na české univerzitě. Jireček na zprávy o této záležitosti horlivě čekal. O celou záležitost se v Praze staral jeho otec, jak si zaznamenal do svého deníku K. Jireček dne 16. dubna 1883. Dne 26. dubna 1883 navrhl V. V. Tomek sboru filozofické fakulty, aby byl Jireček dotázán, zda by přijal místo „profesora dějepisu“. Tomkovi, který měl informace o Jirečkově přání „z pramene velice bezpečného“ (od Konstantinova otce) se totiž zdálo, že by „ve prospěchu dějiny naší velice žádoucí bylo, aby byl Jireček vyzván pracovat na pražské univerzitě prve než by snad jiného povolání došel“. „Dle mé osobní zná-

³⁹ Tamtéž, 55, 58.

⁴⁰ Tamtéž, 76–82.

⁴¹ Tamtéž, 68, 69.

mosti s ním,“ píše se v Tomkově podání, „nedomnívám se, že by kladl výminky neskromné nebo v nějakém ohledu sboru našeho nelibé.“ Tomek v podání rozebíral Jirečkovu vědeckou činnost a zdůrazňoval, že by fakulta získala „učence v kvetoucím mužském věku stojícího, vědeckou činností proslulého a přitom velkými zkušenostmi a známostmi světa sly-noucího“.⁴²

Obsazení katedry slovanských dějin na pražské české univerzitě se v té době právem pocítovalo za nezbytné. Tomkův návrh na povolání Jirečka do Prahy byl proto jednomyslně přijat. O tom všem informoval Jirečka jeho přítel A. Rezek. A tak 17. května 1883 zaslal Jireček svůj souhlas a plnou moc pro všechna další jednání v otázce své profesury prof. J. Emlerovi, který byl spolu s J. Gollem, V. V. Tomkem a J. Kalouskem v komisi pro vypracování návrhu. Jireček vyjádřil přání, aby se mu do-stalo řádné profesury se systemizovaným platem.

Komise navrhla dne 31. května 1883 profesorskému sboru, aby K. Ji-reček byl ministestvu navržen za řádného profesora všeobecných dějin se zvláštním zřetelem na dějiny Slovanů Balkánského poloostrova. V Jireč-kovi měl podle návrhu obšírný obor dějin nalézt „nového duchaplného pěstitele“. Děkan fakulty prof. F. J. Studnička pak postoupil dne 11. červ-na návrh ministerstvu s kladným doporučením a žádal, aby byl realizo-ván, neboť by tím mohla česká univerzita postupně zaujmout postavení, které jí náleží jako jediné národní instituci, na níž se dějiny přednášejí česky.

Změněná politická situace v době Taaffeho vlády, váha české národ-nosti v monarchii, která byla zdůrazněna výsledky nových voleb do čes-kého sněmu a v neposlední řadě i styky Konstantinova otce nasvědčovaly, že vídeňská vláda žádosti pražské univerzity vyhoví. V případě kladného vyřízení profesury byl Jireček rozhodnut ukončit svůj pobyt v Bulharsku a již na podzim téhož roku nastoupit na pražskou univerzitu.

Dne 3. července 1883 si však přece jen do svého deníku zapsal, že kolísá, zda má natrvalo zůstat v Bulharsku, nebo se natrvalo vrátit do Prahy. Bylo to přece jen období Jirečkovy nejistoty. Jednání o profesuru se protahovala, a chtěl-li smlouvu s bulharskou vládou ukončit, musel podat šest měsíců předem výpověď. Proto v dopise ministrovi osvěty z 29. června 1883 se sice nezříká pozvání i nadále „delší dobu zůstat v Bulhar-sku“, zároveň však žádá záruky a přesné stanovení podmínek. Přitom ministrovi připomíná, že v Praze mu nabízejí „místo profesora všeobec-ných dějin“, které mu „poskytuje možnost čistě vědecké a literární čin-nosti, 7—8 přednášek týdně a tři měsíce dovolené“. „Profesorská služba v mé vlasti mi zaručuje celý plat jako důchod po odsloužení 30 let.“

Když byl Jireček v říjnu 1883 v Praze na dovolené, řekl V. V. Tomkovi, že nechce zůstat „trčeti mezi dvěma židlemi“. Tak si také zapsal do svého

⁴² K a z b u n d a, K., *Stolice dějin na pražské univerzitě*, III, Praha 1968, 42.

deníku. Proto si zajišťoval zřejmě zároveň (pro případ, že by mu přece jen nevyšla pražská profesura) trvalý pobyt v Bulharsku. „Mohu nastoupit do služby, zajištěné na třicet let, proto v případě, že zůstanu v Bulharsku, nemohu uzavírat dočasné smlouvy na 3—5 let,“ psal ministrovi osvěty. Vyjádřil přání, aby mu bylo určeno nějaké trvalé zaměstnání, které má budoucnost na mnoho let. „Zatím však nenacházím pro sebe vhodnější místo, než je řízení muzea a knihovny.“

Teprve na základě uvedeného Jirečkova přání přistoupilo bulharské ministerstvo osvěty, v jehož čele stál tenkrát D. Agura, k prodloužení smlouvy na deset let, tj. do 1. listopadu 1889 s tím, že Jireček zůstává v Bulharsku jako ředitel Národní knihovny a muzea. Zároveň podle smlouvy zůstával i nadále ve funkci předsedy školní rady. Ve smlouvě bylo na Jirečkovo přání zakotveno, že bulharská vláda bude Jirečka považovat „výlučně vědeckými, literárními a školními pracemi“. Smlouva obsahovala také další pro Jirečka důležitý článek: „V případě, že v Sofii bude otevřena bulharská vysoká škola (univerzita), pak Jireček nastoupí jako její profesor“.⁴³ Smlouva byla podepsána 10. srpna 1883, nikoliv 19. srpna, jak chybně uvádí J. Páta.⁴⁴ Z vlastnoručně napsaného konceptu smlouvy, který se zachoval, je zřejmé, že Jireček sám redigoval podmínky smlouvy.⁴⁵

Ve smlouvě byl článek, který zaručoval, že ji Jireček může vypovědět písemně 6 měsíců předem. V takovém případě mu bulharská vláda poskytne náhradu tisíc leva za každý odsloužený rok, počínaje 1. listopadem 1879, kdy poprvé nastoupil do bulharských služeb. Podmínky smlouvy tedy byly pro Jirečka velmi příznivé a neuzavíraly mu eventuální návrat do Prahy.

Za Jirečkovy návštěvy v Praze roku 1883 se kolem jeho profesury vyjasnilo mnoho věcí. Jirečkovi imponovalo, že si všichni lidé přejí, aby se vrátil do Prahy, měl radost z toho, že česká univerzita, která se oddělila od univerzity německé, dobře prospívá. Dověděl se dokonce, že i vídeňské kruhy, kterých se obával od dob pádu svého otce z ministerského křesla, jsou mu příznivě nakloněny. „Evropan“, jak v Sofii často Jirečka přezdívali, se proto vracel z Prahy „mezi některé známé kruhy nepoetických duší bulharského hlavního města“ s rozhodnutím přijmout profesorské místo v Praze, bude-li návrh sboru filozofické fakulty uskutečněn. Bulharsko musel opustit, protože neustávaly intriky. V únoru 1884 přiznal, že přišel do Bulharska flegmatický a klidný, ale že později se stal velmi nervózní, neboť byl vystaven nepříjemnostem. Chtěl opustit Bulharsko, protože byl přesvědčen, že tam má vědecký výzkum stále ještě „bezvý-

---

⁴³ *Iz archíva na Konstantín Ireček*, II, 69, 70.

⁴⁴ *Vzájemná korespondence J. Konstantína Jirečka a Hermenegilda Jirčka*, 52.

⁴⁵ *Iz archíva na Konstantín Ireček*, II, 70.

znamnou cenu“.⁴⁶ Přemýšlel o svých dalších vědeckých plánech a netrpělivě očekával zprávu, kterou mu měl poslat jeho otec. Dne 10. února 1884 císař jmenoval K. Jirečka řádným profesorem všeobecných dějin.

S velkou, nepopsatelnou radostí uvítal otcův telegram ze dne 13. února 1884, v němž stálo: „Res feliciter perfecta“, což znamenalo, že se záležitost s jeho profesurou šťastně skončila a že mohl nastoupit na české univerzitě v Praze od 1. října 1884. O svém jmenování byl Jireček informován také přímo ministerstvem.

Svou pedagogickou činnost na pražské univerzitě Jireček zahájil přednáškou o latinském císařství v Cařihradě v letech 1204—1261. Stejnou látku přednášel již jako docent zdejší univerzity. V období svého působení v Praze přednášel také o byzantské říši v období pozdního středověku, o byzantském císařství a jeho sousedech v 10. a 11. století, o státech Balkánského poloostrova v době před „tureckým dobytím“, o pramenech k středověkým jihoslovanským dějinám a rozebíral nejstarší jihoslovanské listiny a prameny, které bývaly někdy spojeny s praktickými cvičeními ve čtení středověkých listin cyrilských. Kromě dějin Balkánského poloostrova v letech 1204—1453 přednášel také o dějinách jednotlivých balkánských států: o počátcích Dubrovnické republiky, o středověké Bosně a Hercegovině, o dějinách Bulharska. Ve studijním roce 1888/89 a 1891/92 se věnoval novějším dějinám v tříhodinové přednášce o východní otázce v letech 1683—1830 a o osmanské říši „na přechodu z 18. do 19. století“. V širším rámci přednášel kromě toho také o dějinách křížových výprav.

Ve svých přednáškách se Jireček zabýval i zeměpisem, především z hlediska historického, ekonomického a národopisného. Hned v prvním studijním roce 1884/85 např. podával tříhodinový geografický přehled Balkánu, který později doplnil též o národopis. Přednášel rovněž o středověkém balkánském obchodu, uváděl posluchače do antického zeměpisu a národopisu. Posluchačům tak předával výsledky svých vědeckých výzkumů, zejména ze svého pobytu v Bulharsku.

Někteří Jirečkovi význační posluchači vzpomínali, že Jireček mívál své přednášky vždy pečlivě připraveny na celý semestr dopředu. Jaroslav Bidlo, Jirečkův žák a dědic jeho stoličky, vzpomíná: „Zpracování tématu bylo věcné, obsažné, plné podrobností, forma čistě dogmatická, stručná a pregnantní, nebylo nic frázovitého nebo bombastického. Chyběl však vřelejší a úchvatnější tón, který by byl dovedl vzbudit větší zájem.“⁴⁷

Jireček byl vynikající vědec, nikoli však také pedagog. Jeho suchý a chladný přednes bez citového vztahu k přednášené látce, mírná a tichá povaha, jemné způsoby — to vše zřejmě bylo příčinou, že jeho přednášky nebyly navštěvovány tak, jak by si to obor slovanských dějin zaslouhoval.

⁴⁶ Jireček, K., *Bálgarski dnevnik*, II, 433, 461, 467, 510..

⁴⁷ Bidlo, J., *Konstantin Jireček*, Časopis Matice moravské, roč. 43—44, 1919—1920, 5.

Mnohem příjemnější byl Jireček v přímém styku s posluchači. Radil jim a často jim dával k dispozici také své výpisky a opisy pramenného materiálu.⁴⁸

V přednáškové činnosti K. Jirečka se prolínaly jeho dlouholeté zájmy badatelské. Velké množství materiálu, které nashromáždil za svého působení v Bulharsku, zpracovával postupně v rozsáhlejších analytických studiích.

---

⁴⁸ Kazbunda, K., cit. dílo, 47.